

Labuda, Jozef; Šimkovic, Michal

Starý zámek v Banské Štiavnici - nejnovší výsledky archeologického výzkumu

Archaeologia historica. 2005, vol. 30, iss. [1], pp. 255-260

ISBN 80-7275-056-9

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140626>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Starý zámok v Banskej Štiavnici – najnovšie výsledky archeologického výskumu

J. LABUDA – M. ŠIMKOVIC

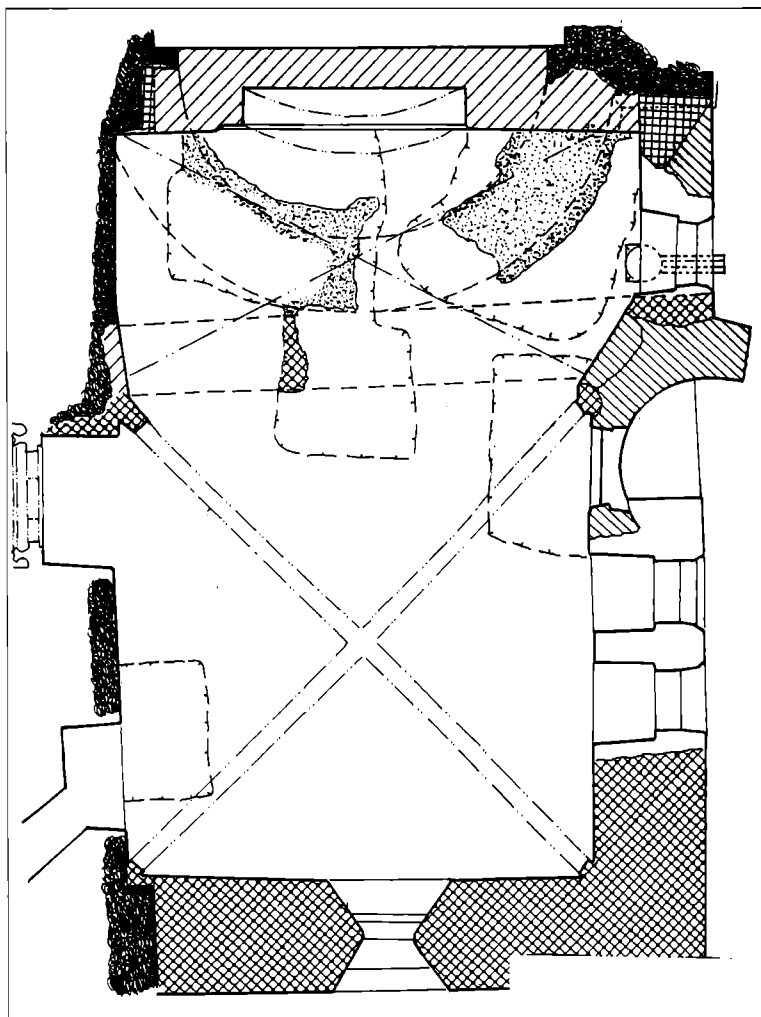
V súvislosti so stavebnou rekonštrukciou objektu Starý zámok v MPR Banská Štiavnica sa uskutočnili v r. 2000–2002 archeologické výskumy. Rozsahom nevelké, ale výsledkami pozoruhodné. Aj teraz sa potvrdila skutočnosť, že kdekoľvek archeológ v areáli takéhoto objektu vymeria sondu, bude v nálezoch úspešný. Súvisí to s bohatou minulosťou objektu, ktorý pôvodne na začiatku 13. stor. predstavoval farský kostol Panny Márie s okolitým cintorínom, v 15. stor. bol stavebne upravený a v čase tureckej expanzie v 16. stor. úplne prestavaný na protitureckú pevnosť. Niektoré staršie výskumy na Starom zámku boli publikované na stránkach AH 21 v r. 1996, účastníci konferencie v Nitre v r. 1985 ho mali možnosť vidieť počas exkurzie (Labuda 1996). V 2. polovici 80. rokov 20. storočia tu začali intenzívnejšie stavebné práce, ktoré pokračovali v deväťdesiatych rokoch. V bývalej hlavnej lodi sa odkryli bloky opracovaných kameňov z andezitu, pod úrovňou dnešného nádvorja. Išlo o dlažbu kostola z jeho prestavby v 15. stor. Rovnakú dlažbu sa podarilo objaviť v r. 1995 v interiéri dnešnej Fajkárskej dielne, kde sa pôvodne nachádzal priestor pod emporou (Labuda 1996). Ešte intenzívnejšie archeologické práce vyvolala stavebná obnova interiéru sakristie, tzv. depozitov múzea č. 7, 15, dnešný priestor vstupnej brány do areálu zámku, interiér vstupnej veže, exteriérové časti pri veži Himmelreich a časť južnej fasády.

Objekt bývalej sakristie

Archeologický výskum interiéru sakristie vyvolala potreba odstrániť betónovú dlažbu, uskutočniť archeologický a umelecko-historický výskum. Toto sa udialo v r. 2000, pričom limit stavebných prác v danom roku ovplyvnil metodiku výskumu. Bývalá sakristia je situovaná severne od presbytéria, od tohoto priestoru ju oddeľuje neskorogotický portál s vročením 1497, ktorý však sem sekundárne zamurovali začiatkom 20. stor. pri úpravách objektu na muzeálne účely. Na základe starších umelecko-historických výskumov sa predpokladalo polkruhovitú ukončenie obidvoch bočných lodí románskej baziliky. A práve v tejto interiérovej časti stavebne upravovanej sakristie sa vymerala sonda, ktorej cieľom bolo zachytiť murivo apsidy. Ďalšie sondy boli situované v nárožiach sakristie s tým, že východná časť zostala nepreskúmaná.

Archeologickým výskumom v sakristii sa podarilo odkryť základové murivo apsidy, ktorá mala polkruhový uzáver (obr. 1). Murivo tvorili lomové andezitové kamene, spájané vápennou maltou. Hrúbka tohoto muriva bola 80 cm. Paralelne prebiehajúci výskum v susednom priestore severnej bočnej lode (dvere č. 15 – rekonštruovaný interiér) priniesol objav gotickej dlažby, ale aj dôkaz pôvodného prepojenia bočnej lode s odkrytým murivom apsidy v neskoršej sakristii. Datovanie tohoto muriva súvisí s najstaršou stavebnou fázou výstavby farského kostola Panny Márie na samotnom začiatku 13. stor.

Už podľa rozsahu dnes viditeľnej klenby v sakristii vidieť, že táto bola postavená vedľa svätyne a apsidy. Podľa charakteru toskánskej klenby je výstavba sakristie zaraďovaná do druhej stavebnej fázy románskeho obdobia na Starom zámku, t. j. do polovice 13. stor. (Kodoňová 1981, 14). Etapovitost stavebných úprav – jej zväčšenia potvrdil aj nedávny archeologický výskum, pretože v bezprostrednej blízkosti koruny apsidy sa odkrylo základové murivo (š. 80 cm), ktoré predstavovalo pôvodne západnú časť sakristie zo spomenutej druhej stavebnej fázy románskeho obdobia (obr. 1). Pri gotickej prestavbe chrámu bola sakristia zväčšená, západné murivo zbúrali. Rovnako zbúrali múr apsidy a cez víťazný oblúk vymurovali

Obr. 1. Banská Štiavnica – Starý zámok. Pódorys sakristie s odkrytým murivom apsidy a vedľa situovaného muriva ako západného uzáveru sakristie. Kreslil M. Šimkovic.

priečku, nad rozšírenou časťou vzniklo nové zaklesnutie. Koncom 15. stor. vznikol aj nový priestor nad dnešnou sakristiou, spojený točitým schodiskom. Dnes vidieť portál v dnešnej sakristii, ktorý je zamurovaný. Priestor nad sakristiou slúžil na úschovu bohoslužobných predmetov (monštrancie, kalichy apod.) a v jeho južnej časti vidíme románske okno, ktoré pôvodne osvetľovalo svätyniu. Zaujímavé zistenie priniesol odkryv v severozápadnej časti nárožia sakristie, kde sa zistilo základové murivo sakristie, stavebne zväčšenej v 15. stor. Toto malo vzhľadom na terénu súvislosť nestabilného podlažia výmurovku v podobe klenby.

Pri stavebných prácach v r. 2001–2002, ktoré súviseli s prípravou nového expozičného celku repliky neskorogotického oltára Majstra M. S. 1506, sa výsledky archeologického výskumu prezentovali v novej tehlovej podlahe. Prezentované boli aj nové objavy gotických okien, podlahy 15. stor., pôvodná omietka. Za stavebnú obnovu, reštaurovanie a prezentáciu interiéru sakristie pre expozičné účely získalo SBM a akad. mal. V. Plekanec Cenu časopisu Pamiatky a múzea za rok 2002.

Výskum tzv. depozitov č. 7 a 15

Súčasne s výskumom sakristie sa uskutočnili rozsahom nevelké výskumy v interiéri bývalých depozitov č. 7 a 15. O výsledkoch výskumu v depozite č. 15 a jeho prepojenosti na murivo apsidy severnej lode už bolo písané. V interiéri depozitu č. 7 na južnej stene bola od 30. rokov 20. storočia prestavaná časť portálu z etapy gotickej prestavby na konci 15. stor. V r. 1998 sme tu objavili pri architektonickom výskume zamurovanú flašu s nasledovným textom: „Táto flaška bola zamurovaná pri konzervačných prácach prevedených v auguste-októbri 1935. Konzervačné práce viedli: inž. Václav Mencl – Bratislava, pam. úrad, inž. Vojtech Zajac – technický referent mesta B. Štiavnica, profesor Adalbert Baker – archivár, riaditeľ mestského múzea. Pritomný bol ako hosť Ladislav Obert – banský pracovník B. Štiavnica. Murárske práce konali: Baran Ján – murár B. Štiavnica, Schwaraz Ján – murár B. Štiavnica. Nádeníci boli Šebian Jozef z B. Štiavnice a Babiak Ján z Banskej Belej. 16. októbra 1935.“

Archeologická sonda bola situovaná pozdĺž južnej steny, kde sa objavila podlaha z gotickej prestavby. Rovnaká situácia sa zistila aj pri dnešnom vstupe do tohoto priestoru, ako aj podlaha z etapy renesančnej prestavby kostola na pevnosť, kedy vlastne vznikli skladové a hospodárske priestory z obidvoch bočných lodí bývalého chrámu. Aj výsledky tohoto výskumu sú dnes prezentované verejnosti (obr. 2).

Výskumy pri Himmelreichu a juhozápadnom nároží citadely

V súvislosti s projektovaním trasy prístupového chodníka od vstupnej brány po bránu citadely, ako aj na základe architektonických indícií o možnom prepojení stavieb citadely a veže Himmelreich sa vymerali v r. 2001 dve sondy na overenie tejto skutočnosti. Sonda 1 bola situovaná pri spojnici murív veže Himmelreich a opevňovacieho múru v smere k studni. Sonda 2 bola vymieraná pri nároží citadely. V obidvoch sondách sa v hĺbke asi 150 cm objavili zvyšky kostrových hrobov, čo poukazuje na pochovávanie aj v týchto miestach. Základy muriva, resp. akejkoľvek architektúry sa neobjavili.

Výskum vstupnej brány

Výskum v tejto časti prebiehal v dvoch etapách:

1. V r. 2001 sa najprv preskúmali miesta pod dnešnou vstupnou bránou.

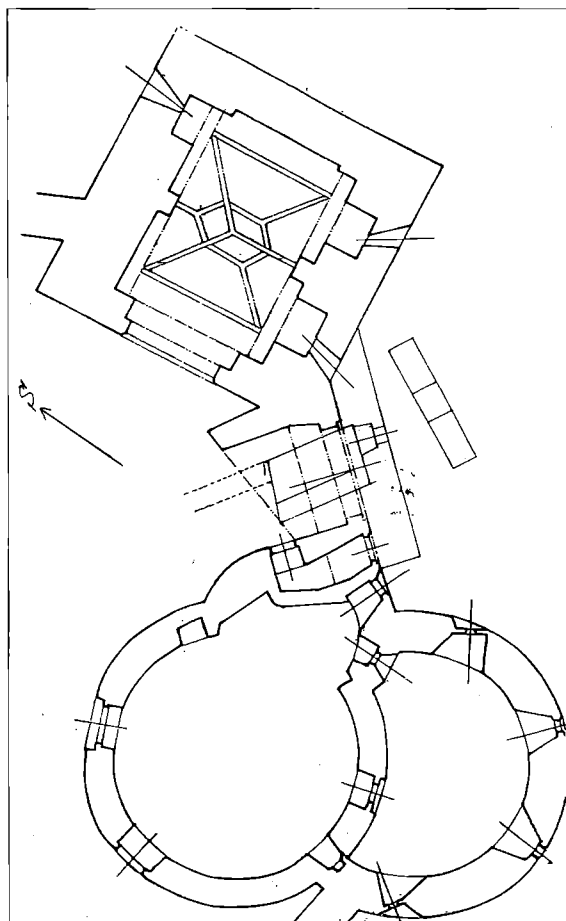
2. Následne sa v r. 2002 preskúmali miesta pred vstupnou bránou – exteriér zámku.

Obidve miesta výskumu boli prekryté kamennou dlažbou. Žiaľ, ani v jednom prípade neboli naznačené objavy architektúr či iných objektov pri kladení dlažieb.

Hlavný vstupný portál má pravouhlú vpadlinu pre padací most s konzolami pre os padacieho mosta na úrovni súčasnej dlažby. V podbránni sa odkryla obmurovaná vnútorná vličia

Obr. 2. Banská Štiavnica – Starý zámok. Bývalý depozit č. 7 s prezentovanou časťou bočného gotického portálu pod úrovňou renesančnej podlahy. Foto J. Labuda.

Obr. 3. Banská Štiavnica – Starý zámok. V prejazde renesančnej brány odkrytá vlčia jama padacieho mosta s torzami muriva kanalizácie a vpredu muriva rampy. Kreslil M. Šimkovic.

com 15. stor. v súvislosti s opevnením farského kostola ako vežová vstupná brána do hradu. Pravdepodobne je dodatočne vstavaná do staršieho opevnenia z polovice 15. stor. Prejazd hlavného vstupu tvorí štvorcová miestnosť, zaklenutá sieťovou klenbou. Aj tu vidieť na východnej stene z vonkajšej strany pôvodný vstupný portál do hradu s vpadlinou pre padací most.

V r. 2003 prebiehali plánované stavebné úpravy v interiéri veže, a preto sa v predstihu uskutočnil menší archeologický výskum. Ten spočíval v podstate v začistení suterénu miestnosti s gotickou sieťovou klenbou. Pri východnej stene je cez rošt v podlahe viditeľná pôvodná jama padacieho mosta, tzv. vlčia jama, kde sa spúšťala vnútorná časť padacieho mosta. Súčasná hĺbka jamy je 2 m, pôvodne dosahovala úroveň okolo 4 m (obr. 5).

Popri južnej bočnej stene miestnosti je pod roštami viditeľná pôvodná úroveň podlahy brány z konca 15. stor., ktorá bola v období baroka zmenená na súčasnú úroveň. Pôvodná podlaha bola maltová, na hladko vymazaná a mierne spádovaná smerom von cez jamu a bránu. V južnej bočnej stene sú zároveň viditeľné 2 výklenky, ktoré mali v spodnej časti sedliče a za nimi strielne. Nad vnútorným portálom sa na oblúku zachoval letopočet 1482, ktorý určuje presný dátum výstavby veže.

Terénne zásahy, súvisiace s osadením kanalizácie oproti dnešným toaletám či odvodnenia

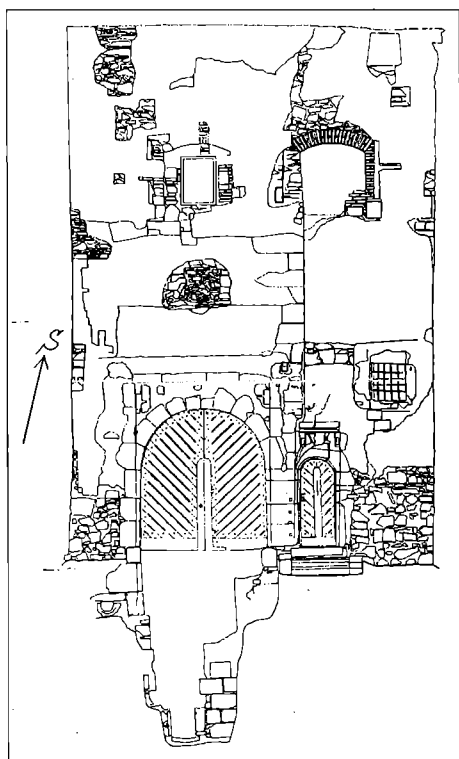
jama padacieho mosta, zaberajúca šírku prejazdu. Jej hĺbka dosahovala úroveň 4 m. V západnej stene jamy, orientovanej smerom do zámku, sa nachádza polkruhovo zaklenuté vyústenie zámockej kanalizácie (obr. 3).

Obmurovaná jama je z exteriéru ukončená čelnou murovanou stenou s nikou pre spodné pole padacieho mosta. Čelná stena je vymurovaná z veľkých tesaných kvádrov, vonkajšie líce je šikmé. V spodnej časti sa zachovala časť štvorcového výpustného otvoru kanalizácie. Otvor má tesané neprofilované ostenia so zvyškami po uzatváraní von otváranou mrežou na pántoch (obr. 4).

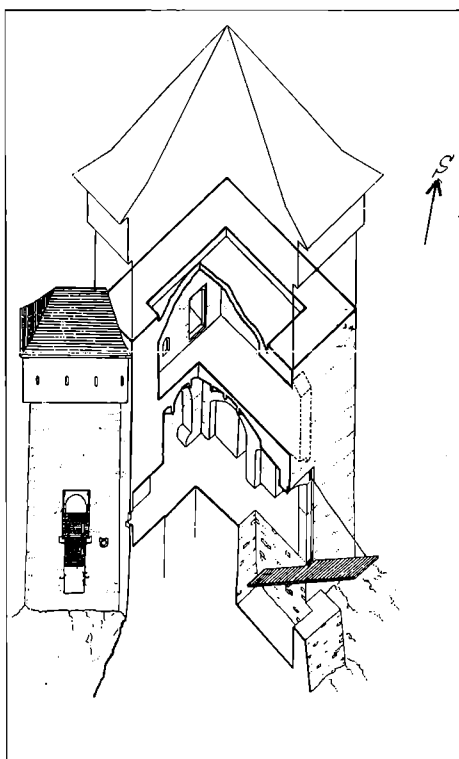
Aj vďaka týmto objavom sme v r. 2004 pripravovanú maketu zámku pre návštevníkov múzea mohli obohatiť o rekonštrukciu prístupovej cesty s padacím mostom. Treba zdôrazniť, že tento vstup do zámku realizovali počas stavebných úprav v polovici 16. stor. po tom, čo zamurovaním pôvodného vstupu dnešnej tzv. Hodinovej veže z konca 15. stor. zmenili miesto vstupu.

Výskum tzv. Hodinovej veže

Jednu z dominant mesta predstavuje tzv. Hodinová alebo Vstupná veža. Táto bola postavená kon-

Obr. 4. Banská Štiavnica – Starý zámok. Dnešný vstup do hradu, dolu odkryté dverka kanalizácie. Zameranie a kresba oddelenie grafickej dokumentácie Pamiatkového úradu Bratislava.

Obr. 5. Banská Štiavnica – Starý zámok. Rekonštrukcia pôvodného vstupu z obdobia 15. stor. Kreslil M. Šimkovic.

severnej steny citadely v r. 2002, priniesli odkrytie torza architektúry bez ďalších možných zistení a súvislostí. Cieľom tohoto príspevku bolo prezentovať všetky nové poznatky, ktoré pri stavebnej rekonštrukcii objektu v posledných rokoch nám umožnili archeologické sondy. V najbližšom čase to bude vstupné podbránie do citadely.

Literatúra

- KODOŇOVÁ, M., 1981: Banská Štiavnica, Starý zámok – výsledky doplňujúcich výskumov. In: Pamiatky a príroda 1, 1981, 13–17.
- LABUDA, J., 1996: Starý zámok v Banskej Štiavnici – výsledky archeologických výskumov. In: AH 21, Brno, 361–369.
- LABUDA, J.–THURZO, M., 1996: Nálezové okolnosti a antropologická analýza stredovekých lebiiek z karnera Starého zámku v Banskej Štiavnici. In: Zborník SNM, Prír. vedy č. 42, Bratislava, 35–54.

Zusammenfassung

Das alte Schloß in Banská Štiavnica

Die neusten Ergebnisse der archäologischen Grabung

In den Jahren 2000–2002 realisierte man die Baurekonstruktion des alten Schlosses. Bei dieser Gelegenheit war es auch möglich die archäologische Erforschung im Innenraum der Sakristei zu verwirklichen. Das Ergebnis dieser Grabung war die Entdeckung der Apsidenmauer und der westlichen Mauer dieses Objekts (Abb. 1). Die Gewölbe in der Sakristei zeigt, daß sie neben dem Heiligtum und der Apside etwa in der Hälfte des 13. Jhs. gebaut wurde.

In zwei Sonden vom Eingangstor zum Tor der Zitadelle, in der Nähe des Himmelreichsturmes hat man in der Tiefe von 150 cm Reste der Skelettgräber aus der Zeit des 13.–15. Jhs. freigelegt.

Die Dominante der Stadt bildet der sog. Uhr- oder Eingangsturm. In der Durchfahrt dieses Turmes und vor dem heutigen Eingang in die Burg wurde eine Wolfgrube und eine rampe für die Zugbrücke entdeckt.

Abbildungen:

1. Banská Štiavnica – Altes Schloß. Grundriß der Sakristei mit der abgedeckten Mauer der Apside und daneben die Mauer des westlichen Abschlusses der Sakristei.
2. Banská Štiavnica – Altes Schloß. Das ehemalige Deposit Nr. 7 mit einem Teil der gotischen Seitenportals unter dem Renaissance-Fußboden.
3. Banská Štiavnica – Altes Schloß. In der Durchfahrt des Renaissance-Tores befindet sich die Wolfgrube der Zugbrücke mit den Mauerresten der Kanalisation und vorne befindet sich die Mauer der Rampe.
4. Banská Štiavnica – Altes Schloß. Der heutige Eingang in die Burg, unten das abgedeckte Türchen der Kanalisation.
5. Banská Štiavnica – Altes Schloß. Die Rekonstruktion des ursprünglichen Eingangs aus der Zeit des 15. Jhs.